

ՎԵՐԱՐԺԵՒՐՈՒՄԻ ՓՈՐՅ՝

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

ՄՈՐՍ՝ ԳԵՐՈՍ ՄԱՐԻ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Խմբագրական ծանոթություն:

Ստորև կը հրատարակենք գոյտ. փրոֆեսոր Հրաչ Չիլինկիրեանի Ս.Դ.Հ.Կ.-ի 120-ամեակին նուիրած յօդուածին թարգմանութիւնը: Յօդուածը գրուած է ընդառաջելով Գալիֆորնիոյ Ս.Դ.Հ.Կ.-ի օրկան «Մասիս»-ի խմբագրութեան հրատեքին: Յօդուածը հայեացք մըն է անցեալի պատմական հոլովոյթին վրայ, ներկայ աշխարհի նոր վարգագումներուն առնչուող տեսակէտներու քանաձեռնումով:

Հրաչ Չիլինկիրեան «Աստիէթ» տնօրէն է Եուրասիա (Eurasia) հետալօստական հիմնարկի Ճաճ (Judge) ինստիտուտի Մենէջմընթի (Management) բաժանմունքէն ներս, Քեմպրիճ համալսարան, Անգլիա: Ան ստացած է PhD տիտղոսը Լոնտոնի համալսարանի տնտեսագիտութեան եւ քաղաքական գիտութիւններու մասնագիտական կաճատէն: Ան հեղինակ է բազմաթիւ քանասիրական (scholarly) յօդուածներու, որոնք հրատարակուած են միջազգային վարկ ունեցող պարբերաթերթերու մէջ: Հրաչ Չիլինկիրեան ունի նաեւ հրատարակութիւններ հայ ազգային, եկեղեցական, տնտեսական, քաղաքական եւ ընկերային հարցերու վերլուծման նուիրուած: Յետ սովետական եւ անկախութեան շրջանի Հայաստանի իրադարձութիւններու շուրջ ան հրատարակած է հեղինակութիւն վայելող ուսումնասիրութիւններ գիտական-քանասիրական ակնարկ մը նետելով Հայաստանի ներկայ իրականութեան մէջ յայտնուած երեւոյթներու վրայ, որոնք անպայմանօրէն շարունակութիւնը կը հանդիսանան անցեալէն եկող բարբերու, մտայնութեանց եւ ըմբռնումներու:

Պատահական սփիւրքահայ մարդու առաջին հակազդեցութիւնը, հայկական քաղաքական առաջին կուսակցութեան 120-ամեակին, լաւագոյն պարագային, կը յատկանշուի նոր հարցադրումներ ընկելու հանգամանքով: Թէև սփիւրքահայերու մեծամասնութիւնը ծանօթ է երեք ասանդական կուսակցութիւններուն, սակայն անոնք անտեղեակ կը մնան գրեթէ այդ ազգային հաստատութիւններու ծրագրին եւ պատմութեան, որոնք պահպանած են հայկական քաղաքական եւ մշակութային կեանքը, Սփիւրքի մէջ, 100 տարիներէ աւելի: Ինչպէս բոլոր տարբեր հաստատութիւնները, որոնք երկար տարիներու կեանք ունեցած են, հայկական քաղաքական կուսակցութիւնները առհասարակ եւ Սոցիալ Դեմոկրատ Հնչակեան Կուսակցութիւնը մասնատրապէս, կը դիմագրաւեն բազմաթիւ մարտահրաւերներ պատմութեան այս հանգրուանին: Կազմակերպութեանց կեանքին համար երբեմն նշմարիտ հարցադրումներ կատարելը շատ աւելի կարեւոր է քան պարզ թուով նոր գաղափարներու, որոնք որեւէ տեղ չեն առաջնորդեր: Կարգ մը քանակի հարցադրումներ կատարելէ առաջ կ'արժէ բնութագրել այն բոլոր գաղափարները, որոնք ձեւաւորեցին տակաւին 1887 թուականին, հնչակեան կուսակցութեան մտածողութիւնը իր հիմնադիրներու մտայղացքներուն ընդմէջէն եւ որոնք առաջնորդեցին յաջորդական սերունդներու գործունէութեան դաշտը:

Սոցիալ դեմոկրատիան եւ հայ ժողովուրդի ազատագրութիւնը,- անարդարութեան, բիրտովէ եւ գերութեան, ընկերային եւ գիւղական անհասարկութիւններէ,- տնտեսական, քաղաքական, գաղափարական եւ մարտավարական հիմքերը կազմած են հնչակեան կուսակցութեան (տես «Հնչակ», 11-12 թիւեր, Հոկտեմբեր-Նոյեմբեր 1888): Մինչ անցնող 120 տարիներու ընթացքին աշխարհը ընդհանրապէս եւ հայ ժողովուրդը մասնատրապէս հակապական փոփոխութիւններու

ականատես եղած են, հնչակեանութեան սոցիալ դեմոկրատական սկզբունքները այժմեական կը մնան ներկայ ժամանակներուն համար: Կուսակցութեան ղեկավարութեան առջև դրուած մարտահրաւերը այսօր կը հանդիսանայ քանաձեռնել այդ կապն ու առնչութիւնը 21-րդ դարուն մէջ ապրող հայերու համար:

Պէտք է յատուկ կերպով նշել թէ «համաշխարհայնացում» տարածի ստեղծումէն շատ առաջ համամարդկային արժէքները մաս կը կազմէին Ս.Դ.Հ.Կ.-ի ծրագրային դրոյթներուն: Կուսակցութիւնը հիմնուեցաւ ժընեւի մէջ կովկասահայ 7 մտաւորականներու կողմէ, անմիջական նպատակ ունենալով ազատագրութիւնը Օսմանեան տիրապետութեան մէջ ապրող հայերուն: Եւրոպայի մէջ կազմաւորուած գաղափարաբանութիւնները արձագանգ գտան «Լիբելըթ»-ի ժողովուրդներու մօտ: Կուսակցութեան հիմնադրութեան անմիջապէս ետք հիմնադիր անդամները ձեռնարկեցին հրատարակչական աշխատանքի, օգտագործելով այդ օրերու միջոցառումները, ընդհանրացնելու համար իրենց գաղափարախօսութիւնը: Կուսակցութեան պաշտօնաթերթին մետաղեայ գիրերը վեներտիկէն եկան, որոնք պատրաստուած էին վեներտիկի Միլիթարեան վարդապետներուն կողմէ: Ս.Դ.Հ.Կ.-ը մասնաճիւղեր ունէր ոչ միայն Հայաստանի մայր հողին վրայ, այլ նաեւ Եւրոպայի, Միացեալ Նահանգներու եւ Միջին Արեւելքի մէջ:

Ս.Դ.Հ.Կ.-ը հիմնուած էր, ըստ հիմնադիրներու ծրագրին, պայքարելու անարդարութեան եւ անհասարկութեան դէմ: Անոնք կը հաստատային, որ «ժողովուրդի բարդ ու անարդար իրաւիճակը կարելի է բարեփոխել միմիայն ընկերվարական գործունէութեամբ, ժողովրդական սահմանադրական բարեփոխումներու միջոցով, որպէսզի այդ կերպով ընկերութեան իրաքանչիւր անդամը կամ անհատը ունենայ համրային կեանքի տնօրինման մասնակցութեան իրաւունք»: Անոնք կը հաստատէին որ միայն այսպիսի մօտեցումով

կարելի է «պահպանել մարդկային բնական և անուրանալի իրաւունքները»: (Տես Արսէն Կիտուրի «Պատմութիւն Ա.Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան» հատոր առաջին, Պէյրութ, Օրիակ հրատարակչատուն, 1962, 32-37):

Ս.Դ.Հ.Կ.-ի հիմնադրութեան անլի լայն պատմական և ընկերա-քաղաքական ծիրը կը հանդիսանար 19-րդ դարու ընկերվարական արդիական շարժումը Եւրոպայի մէջ, ուր հիմնադիրները կ'ուսանէին և կ'ապրէին: Ամենաազդեցիկ նրկու գաղափարներն էին ազատական-դեմոկրատական գաղափարաբանութիւնը և ընկերվարութիւնը, որոնք տիրապետող էին այդ ժամանակաշրջանին: Բնականաբար, ազատական դեմոկրատական գաղափարները չէին տախմատական կոտր միայն Արեւմտեան Եւրոպայի նրկիրներուն համար: Զորօրինակ, հայ Ազգային Սահմանադրութեան դեմոկրատական կառույցը, ստեղծուած 1863-ին Օսմանեան կայսրութեան մէջ, կը վերագրուէր Կոստանդնուպոլսոյ և գաւառներու հայ մտաւորական շրջանակներուն: Միւս կողմէ, Ս.Դ.Հ.Կ.-ի հիմնադիր անդամներու կողմէ որդեգրուած ընկերվարական գաղափարաբանութիւնը, էութեամբ մարքսիստական էր:

Ընդհանրապէս, Ս.Դ.Հ.Կ.-ի հիմնադիրներու պատկերացում ընկերա-քաղաքական սիստեմով ընկերվարական շարժումը - որ կ'ընդգրկէր «ընկերվարական անդակաճութիւնը որպէս արտադրութեան միջոց- բնտ որու հաւաքակաճութիւնը հսկողութիւն կ'ունենայ ինչքերու և հարստութեան բաժանումի մը վրայ, ստեղծելով ընկերութեան մէջ ընկերային և տնտեսական հաւասարութիւն»: «Հասարականութեան» հսկողութիւնը ուղղակիօրէն պիտի գործադրուէր աշխատաւորներու խորհուրդներով և անուղղակիօրէն՝ պետութեան կողմէ: Քարլ Մարքս (1818-1883), արդի ընկերվարական փիլիսոփայութեան «հայր»-ը, կը հաւատար որ ընկերվարութիւնը իրականութիւն կը դառնայ «պրոլետարական» յեղափոխութեան ևս:

Հակառակ անոր որ ընկերվարութիւնը Ս.Դ.Հ.Կ.-ի հիմնադրութեան գաղափարաբանութիւնը հանդիսացած է, որ լայն ընդգրկումով մարդկային ազատագրութեան ծրագիր էր Ս.Դ.Հ.Կ.-ի համար, մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ դարձաւ անլի մեղ «ազգային ազատագրութեան» շարժում մը: Օրինակի համար, մինչ «պատմական մաթերիալիզմի և իրականագային պայքարի սկզբունքները կիրարկելի չէին Արեւմտեան Հայաստանի պայմաններուն մէջ - ուր կրօնքի ու ցեղային խտրականութեան հարցերը շատ անլի գերակշռող էին - կովկասահայ մտաւորականներու ոչ արհամարհելի մէկ հատուածը կը դաւանէր «դասական ընկերվարութիւն»-ը մեղծուած ազգայնականութեամբ և բոլորովին մոր անգային գիտակցութեամբ:

Ս.Դ.Հ.Կ.-ի անմիջական մտահոգութիւնն էր «Թրքահայաստանի հայ ժողովուրդի տնտեսական և քաղաքական պայմանները»: Ինչպէս նկարագրուած է իրենց անմիջական մպատակակէտերուն մէջ, (Օսմանեան կայսրութեան մէջ ապրող հայերը, քաղաքական որեւէ իրաւունքներ չունէին, դատապարտուած էին գերութեան իրավիճակի որպէս հետեւանք լոռութեան) և կ'անկնկալուէր, որ «Անոնք մեաւ ցուցաբերէին կատարեալ հաւատարմութիւն, անընդունելի էր անոնց դատարանի վրանք ըլլալը, ինքնապաշտպանութեան իրաւունքէն զուրկ էին, (կը նկատուէին) յարձակողական և վնասակար երբ անգաւտէին կամ դժգոհէին իրենց անփառունակ ու դժբախտ վիճակին համար, կը հալածուէին կրօնական իրենց հետադիմ համար, չունէին որեւէ ապահովութիւն կեանքի և

բնակարանային ունեցումքի և ենթակայ էին վայրագ ցեղախուժներու կողմէ քանդիչ և զայրացկոտ յարձակումներու: «Այս բոլորին պատճառաւ, Օսմանեան կայսրութեան մէջ ապրող հայերը» կը դիմագրաւէին քաղաքական և ֆիզիքական բնաջնջում և միթական աղքատութիւն» (նոյն աղբիւրը):

Կուսակցութիւնը կը հաւատար, որ այս անհանդուրժելի կացութիւնը կրնար բարեփոխել միայն. «տապալելով Թուրքիոյ բռնապետութիւնը հայ ժողովուրդի վրայէն, ստեղծելով ռամկապետական (բանուորներու կողմէ ղեկավարուած) քաղաքական ազատութեամբ և ազգային անկախութեամբ օժտուած կենսաձեւ: Իրաւամբ, յեղափոխութեան ճամբով արմատական փոփոխութիւն բերելը 19-րդ դարու վերջաւորութեան, ընդհանրացած քաղաքական մպատակ էր, ռազմավարութիւն, ոչ միայն հայ քաղաքական կուսակցութիւններու այլ մեաւ մեծ թիւով ժողովուրդներու պարագային, որոնք կ'ապրէին կայսրութիւններու ծանր լուծին տակ:

Անգամ մը, որ թրքահայերը ազատագրուէին, Ս.Դ.Հ.Կ.-ի ապագայ մպատակը պիտի ըլլար ազատագրել բոլոր հայերը, որոնք ռուսական և պարսկական կայսրութիւններու մէջ կ'ապրէին:

Որեւմն այս երեք ազատագրուած հատուածները միասնաբար պիտի կազմէին «Դաշնակցային ռամկապետական հանրապետութիւն»: Կուսակցութեան ծրագրին մէջ անորոշութեան մը յայտնութիւնը թէ, այս մոր, անկախ և ազատ հայկական հանրապետութիւնը աշխարհագրական ո՞ր հողամասին վրայ պիտի ստեղծուէր - Արեւմտահայաստանի ո՞ր շրջաններուն մէջ Անդրկովկասն ու Հիւսիսային Պարսկաստանը արդեօ՞ք պիտի ներգրաւուէին: Իր օրին, այս հարցը հանդիսացաւ ամենաէական հարցականը, որ հիմնադիրներու կողմէ յստակօրէն չսահմանուելով կուսակցութեան մէջ տարակարծութիւններու տեղի տուաւ:

Այն ինչ որ խորապէս առնչուած է այսօր, այս 120-ամեակի յրեւեանի կապակցութեամբ, այն իրողութիւնն է թէ այսօր ես անապահովութիւնը, ցասումը, խտրականութիւնը և անարդարութիւնը կը շարունակեն բնութագրել Թուրքիոյ հայ համայնքի կեցութիւնը: Թէեւ, այդ կացութիւնը չունի 19-րդ դարու տարողութիւնը, սակայն Թուրքիոյ մէջ ապրող 70-80 հազար հայերու կեանքերը մոյճքան վտանգաւոր են և մտահոգիչ: Նմանապէս, կովկասի մէջ եղած ընդհարումները տակաւին լուծուած չըլլալով միշտ առկայ կը մնան ազգային ապահովութեան մտահոգութիւնները:

Գաղափարական գետնի վրայ, Ս.Դ.Հ.Կ.-ի «ընկերվարական արժէքները» այսօր հազիւ կը իշատակուին կամ կը քննարկուին, կուսակցութեան ներկայ տեսութիւններուն և գործունէութեան պարագային: «Անարդարութիւն, վայրագ ուժ, տնտեսական, քաղաքական, ընկերային և միթական անհասարկութիւններ» - ինչպէս բանաձեւուած էին կուսակցութեան հիմնադիր անդամներու կողմէ, 120 տարիներ առաջ- այսօր ալ հրատապ հարցեր են: Մինչ Սովետական Միութեան մէջ կիրարկուող ընկերվարութիւնը անփառունակ կերպով ձախողեցաւ, ան առկայ է, իր ուժգնութեան տարբեր երանգներով, Եւրոպայի մէջ (գոր օրինակ Անգլիա, Աշխատաւորական Կուսակցութեան իշխանութեան շրջանին, Սպանիա, Բնկերվարական Աշխատաւորական կուսակցութեան օրով, Ֆրանսա, Լիոնէլ ժոսիէնի Բնկերվարական Կուսակցութեան շրջանին, եւայլն) և անլի ակնբախ է

«ԱՐԱՐԱՏ» ԲԱՏԱՌԻԿ

Հարաւային Ամերիկայի մէջ:

Արդարեւ, մերկայ ժամանակաշրջանին, մամաւանդ Սովետ Միութեան փլուզումէն ետք, համաշխարհայնացումը-միաձուլումը տնտեսական, քաղաքական եւ մշակութային սիստեմներու ամբողջ երկրագունդի տարածքին- եւ «փոխանցումի» քաղաքական տնտեսութեան այս հանգրուանը, դարձած են հրատապ հարցեր շրջանային եւ միջազգային յարաբերութիւններու մէջ: Մի՞նչ տնտեսական գերածը իբրեւ արդիւնք համաշխարհայնացումի, ժողովուրդներու կեանքը բարելաւուած է բացարձակ եզրերով- համաշխարհայնացումի ընթացքը- յատկապէս արհեստագիտական փոփոխութիւնները հարուստներու եւ աղքատներու միջեւ խրամատը աւելի եւս խորացուցած է: («Նոր Աշխարհի կարգը»- աշխարհի մէջ ստեղծած է հետզհետէ աճող ընկերային բեւեռացում: Օրինակի համար երկրագունդի 475 պիլիոններու հարստութիւնը համարժէք է աշխարհի բնակչութեան 50 առ հարիւրին միացուած եկամտուններուն, որը մօտաւորապէս 3 պիլիոն ժողովուրդ կ'ընդգրկէ: Հարստութեան բաժանումի ծիրէն մերս ուրիշ գլխապտոյտ պատճառող օրինակ կը հանդիսանայ այն երեւոյթը որ աշխարհի երեք ամենահարուստ մարդու ունեցուածքը գերակշիռ է 47 մուազագոյն տնտեսական քարգաւաճում ունեցող երկիրներու միացեալ GDP-էն: (Համախառն մերքին արդիւնք)

Այսօր Ս.Բ.Հ.Կ.-ը ոչ միայն պարտի մկատի ունենայ ժամանակակից հայ ազգային խնդիրներ, բայց նաեւ համաշխարհային հարցեր: Կուսակցութիւնը եւ որբել քաղաքական կուսակցութիւն Սփիւոքի մէջ, առանց շփոնելու աւելի լայն ընկերութեան մը եւ աշխարհի մը հետ, կրնայ դառնալ լուսամտքային, անշարժութեան դատապարտուած եւ յատկամշուած գաւառական սահմանափակութեամբ: Գաղտնիք մը չէ որ հայ քաղաքական կուսակցութիւններու

ամդամակցութիւնը կը նուազի: Կուսակցական ղեկավարները պարտին լուրջ հարցադրումներ կատարել: Ինչ պէտք է ընէ Ս.Բ.Հ.Կ.-ը եւ միս հայ քաղաքական կուսակցութիւնները, առհասարակ ինչ պարտին ընել ապագայ տարիներում, որպէսզի կարենան իմաստաւորել իրենց գոյութիւնը ու առնչուած մնան Սփիւոքի եւ Հայաստանի հայութեան: Ինչ է այսօրուան Ս.Բ.Հ.Կ.-ի գլխատր գաղափարաբանութիւնը կամ փիլիսոփայութիւնը: Ս.Բ.Հ.Կ.-ի հիմնադրութեան սկզբունքները այսօր տակաւին շահեկանութիւն ունի՞մ: Ինչպիսի մարդո՞ւ եւ միջակայն աղբիւրներ անհրաժեշտ են բանաձեւելու եւ տարածելու այդ սկզբունքներն ու արժէքները: Ինչ քաղաքական, մշակութային եւ ընկերային մպատակակէտեր գործադրութեան դրուելու են Սփիւոքի այլազան հայկական գաղթօճախներում մէջ:

Այսօրուան սփիւոքեան իրականութեան մէջ, կա՛մ այն է, որ պիտի մայինք մեր պատմական անցեալի հաստատութիւններում՝ որպէս թանկարժէք թանգարանային հնութիւններ, որպէսզի ամոռք փառաբանութիւն եւ փայփայութիւն (ինչպէս եկեղեցին եւ կուսակցութիւնները) եւ կամ ալ զանոնք դարձնենք կենսունակ կազմակերպութիւններ որոնք կը ձեւաւորեն եւ կը հարստացնեն մեր հաւաքական կեանքը: Այսօր բաւարար չէ մերկայ ընտրամքները գրաւիչ դարձնելը, անոնք նաեւ համոզիչ պէտք է ըլլան եւ մոր արժէքներու յաւելում ապահովեն: Օտտ բան կարելի է սորվիլ անցեալէն եւ շատ բան կայ տակաւին մտածելու եւ գործելու մերկայ ժամանակներում մէջ:

ԴՈՒԿՏ. ՓՐՈՖ. ՀՐԱԶ ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ
Թարգմանութիւն՝
Ա.ՋԱՏՈՒՀԻ ՍԻՄՈՆԵԱՆ